

פרק כיצד צולין

מתניתין:

טו-א כתיב בפרשת קרבן פסח "ואכלו את הבשר בלילה הזה, צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו. אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים, כי אם צלי אש. ראשו על כרעיו ועל קרבו".

הרי למדנו:

א. הפסח צריך שיהיה צלוי כולו כאחד.

ב. צריך שיהיה הפסח צלוי, ולא מבושל במים או בכל משקה אחר.

ג. הצלייה תהיה דוקא באש עצמה, ולא בדבר שנתחמם מחמת האש. שהרי אמרה תורה "צלי אש", ומשמע שיהיה צלי אש ולא צלי מחמת דבר אחר, וכפי שיבואר בגמרא.

ולפיכך אמרו חכמים:

כיצד צולין את הפסח:

מביאין שפוד [ענף חד מצידו האחד, וגס מצידו השני] של עץ הרמון [ולא של מתכת או של עץ אחר, וכפי שיתבאר הטעם בגמרא].

ותוחבו לצידו החד לתוך פיו של הפסח עד שהוא מגיע בית נקובתו, תחת האליה.

ובשעת הצלייה הופך את הפסח כשפיו של הטלה הוא למטה ובית נקובתו למעלה [ותולהו מעל האש, רמב"ם]. ונמצא הפסח תלוי על השפוד כשצידו הגס למטה ואינו נשמט מן השפוד בשעת צליה [תוספות].⁽¹⁾

וחותך את הכרעיים [רגלים] מן הארכובה ולמטה [מאירי], ומוציא את בני מעיו ומדיחן [רש"י בחומש ומאירי].⁽²⁾

ונחלקו תנאים כיצד צולה הוא את הכרעים ובני המעיים עם הפסח כאחד, וכמו שאמרה תורה "ראשו על כרעיו ועל קרבו":

ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו של הפסח וצולהו, דברי רבי יוסי הגלילי.

רבי עקיבא אומר:

אם נותן הוא את הכרעים ובני המעיים לתוך הפסח, הרי כמין בישול הוא זה!

כלומר: נראה הוא כעין בישול, שהרי הענין דומה כמו שנותנן בתוך קדירה להתבשל בתוכה [מאירי].

שיהא הפסח כולו כאחד ממש ללא חיתוך אברים.

ולכאורה עושה כן כדי להדיח את הכרעים, וכפי שמצינו בפרשת קרבן עולה "והקרב והכרעים ירחץ במים".

אלא שצריך עיון, שלכאורה אין דין הדחת כרעים אלא בקרבן עולה שהן נקטרין על גבי

1. ביארו התוספות, שעושיין הצלייה באופן זה, כדי שיהא בית השחיטה נתון למטה ויצא הדם דרכו.

2. א. לא מצינו לרבותינו שיבארו, למה חותך הוא את הכרעים, והרי לכתחילה [ויש אומרים אפילו בדיעבד, וכפי שיתבאר בגמרא], צריך

שאינו מנוקב, שמעמידן אותו על האש ושמין את הפסח עליו].

שהרי הפסח נצלה מחומה של האסכלא, ולא מן האש עצמה.

אמר רבי צדוק: מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו, צא וצלה לנו את הפסח על האסכלא המנוקבת [הכי מפרש בגמרא, ושם יתבאר יותר].

גמרא:

שנינו במשנה: כיצד צולין את הפסח מביאין שפוד של רמון:

והוינן בה: ונייתי, מדוע שלא יביא הצולה שפוד של מתכת?!

ומפרשינן: כי שפוד של מתכת, איירי דהב

אלא כך היה נצלה הפסח: תולין [תלויין] הן הכרעיים ובני המעיים בשעת צלייה חוצה לו [לפסח], שתוחבן בשפוד, למעלה מפיו של הטלה [ונמצא שבשעת הצלייה, כשהופך את השיפוד, הן נתונין למטה מפיו של הטלה, שהרי הופכו לפסח בשעת צלייה כשפיו למטה, וכפי שנתבאר, תוספות יום טוב בהבנת רש"י]⁽³⁾.

אין צולין את הפסח:

א. לא על השפוד של ברזל!

כי הרי חלק מהשיפוד בולט מחוץ לקרבן הפסח, ומתחמם שם מן האש, ועל ידי זה מתחמם כל השפוד, ונמצא שנצלה הפסח בתוכו מחומו של השפוד ולא מן האש עצמה, ואין זה "צלי אש".

ב. ולא על האסכלא [משטח של מתכת

המזבחת, אבל בפסח שאוכל הוא אותן, אין בזה מצות הדחה [ראה כעין זה באבן האול פרק ג מפסולי המוקדשין].

ב. כתב המאירי: ואין בהסרת הכרעים משום שבירת עצם, שהרי אין כאן אלא פירוק וחיתוך הגידים, והמחתך בגידים אין בו משום שבירת עצם.

ג. כתב הצ"ח: מה שאמר רבי עקיבא "כמין בישול הוא זה", אין כוונתו משום איסור בישול הפסח, אלא הכי קאמר: שמבשל בני מעיו בתוכו כמו בתוך הקדירה ואין האש שולט בבני מעיים ואין הדם נפלט מהם.

הוסיף הצ"ח: לפי זה, אין נידון המשנה אלא מדרבנן, שהרי מן התורה אף שאין האש שולט בו ואין הדם נפלט כשאר צלי, הרי דם שבישלו מותר מן התורה, ושפיר גם רבי עקיבא

ב. כתב המאירי: ואין בהסרת הכרעים משום שבירת עצם, שהרי אין כאן אלא פירוק וחיתוך הגידים, והמחתך בגידים אין בו משום שבירת עצם.

ב. כתב המאירי: ואין בהסרת הכרעים משום שבירת עצם, שהרי אין כאן אלא פירוק וחיתוך הגידים, והמחתך בגידים אין בו משום שבירת עצם.

א. כתב הצ"ח: מה שאמר רבי עקיבא "כמין בישול הוא זה", אין כוונתו משום איסור בישול הפסח, אלא הכי קאמר: שמבשל בני מעיו בתוכו כמו בתוך הקדירה ואין האש שולט בבני מעיים ואין הדם נפלט מהם.

הוסיף הצ"ח: לפי זה, אין נידון המשנה אלא מדרבנן, שהרי מן התורה אף שאין האש שולט בו ואין הדם נפלט כשאר צלי, הרי דם שבישלו מותר מן התורה, ושפיר גם רבי עקיבא

מקצתו הבולט מחוץ לפסח, הרי נעשה חם כולו, אף מה שבתוך הפסח, וקמטוי [נצלה הפסח בתוכו] מחמת חומו של השפוד.

ואין צלייה זו כשירה, כי הרי רחמנא אמר: "צלי איש", ולא צלי מחמת דבר אחר, כגון חומו של שפוד.

תו תמהינן: ונייתי שפוד של עץ הדקל?!

ומפרשינן: איידי דאית ליה לענף הדקל שיבי [שעשוי הוא מטבע יצירתו כמין שורות שורות, רש"י; ובמאירי כתב שיש בו בקעים].

הרי כשהוא מתחמם [רמב"ם בפירוש המשניות ומאירי], מפיך מיא [מוציא השפוד לחות] מבין השורות באמצעו של שפוד הנמצא בתוך הפסח.

ואם כן: הוי הפסח כמבושל, שאותה לחות מתחממת ומבשלת קצת, והתורה אמרה "צלי" ולא מבושל [מאירי].

תו תמהינן: ונייתי שפוד של תאנה?!

ומפרשינן: כי איידי דמחלחל [שיש לו מוח מבפנים, רש"י; והמאירי כתב, שאין העצמות שבהם מקשיי כל כך אלא מחולחל ורך].

הרי מפיך השפוד מיא [לחות] לתוך הפסח, והוה ליה הפסח כמבושל.

תו תמהינן: ונייתי שפוד של אלון או של חרוב, ושפוד של שקמה?!

ומפרשינן: כי איידי דאית בהו קיטרי [כמין קשרים לאורכו של הענף], וצריך הוא לחותכם מפני שהם בולטים ומעכבים את השפוד מליכנס בבשר [מאירי].

הרי מפיך השפוד מיא [מוציא השפוד לחות] במקום החיתוך, והוה ליה כמבושל.

ותמהינן: והרי שפוד של רמון שהכשרנוהו לצלות עליו את הפסח, נמי אית ביה קיטרי, ומה בינו לשפוד של אלון וכיוצא בו?!

ומשנינן: כי הענף של רימון שיעי [חלקים] קיטרי, קשרים שלו אינם בולטים ולא מעכבים את השפוד מליכנס בבשר, ואין צריך לחותכן [מאירי].

ואי בעית אימא: זה שאמרו במשנה שמביא שפוד של רמון, לא מיירי בכל ענף של רמון, אלא בנבגא בר שתא [ענף מנטיעה בת שנתה של עץ הרמון], דלית ביה קיטרי, [אין לו קשרים כלל].

ותמהינן: וכיון שאתה חושש ליקח ענף שצריך לעשות בו חיתוך, אם כן אף ענף של רמון לא יוכשר, דהא איכא בי פסקיה, הרי יש לו מקום חיתוכו מן העץ ושם הוא מוציא מים, והוה ליה כמבושל.

ומשנינן: דמפיך לבי פסקיה לבר [מוציא הוא

כמין בישול הוא זה, שכתב: "שמבשל בני מעיו בתוכו כמו בתוך הקדירה", הרי מבואר בהדיא שרבי עקיבא אוסר ליתן בני מעיו בתוכו, כיון שכמין בישול הוא זה.

וכתב בספר "נחלת יעקב", שלדעת רש"י לא נחלקו התנאים אלא בכרעים אבל בני המעיים לכולי עלמא נותנן בתוך הפסח, ראה שם. ודבריו נסתרים מדברי רש"י במשנתנו בד"ה

את מקום החיתוך מחוץ לגופו של הפסח], ואין הלכות היוצאת משם נכנסת לתוך הפסח, ואינו נעשה כמבושל.

והשתא מפרשינן, דמתניתין שאסרה לצלותו על גבי שפוד של מתכת, ומשום ש"חם מקצתו חם כולו", וכשמתחמם חלקו החיצון של השפוד מתחמם אף חלקו שבתוך הפסח והוא נצלה בתוכו מחומו של השפוד [וכפי שנתבאר לעיל]:

אתיא דלא ברבי יהודה. כיון שלדעת רבי יהודה, בנדון דידן אין אומרים "חם מקצתו חם כולו", כי הואיל והשפוד נמצא בתוך הפסח, מגין הפסח עליו מלהתחמם.

דהכי תניא:

רבי יהודה אומר:

כשב ששפוד של עץ שבתוך הפסח אינו נשרף מחום האש שמתחתיו, שגופו של פסח מגין עליו.

כך שפוד של מתכת אינו מרתיח חלקו שבתוך הפסח מחומו של השפוד שמחוץ לפסח, אלא גופו של פסח מגין עליו.

אמרו לו חכמים: זה של מתכת חם מקצתו חם כולו, וזה של עץ חם מקצתו אינו חם כולו.

כלומר: אע"פ שהעץ שבתוך הפסח אינו נשרף, הרי חלקו של השפוד שבתוך הפסח אכן מרתיח!

אלא שבשפוד של עץ — כשחם מקצתו לא חם כולו, ולפיכך מועיל גופו של פסח להגן עליו שלא ישרף מחום האש שכנגדו.

אבל בשפוד של מתכת, שמתחמם חלקו שבפנים הפסח מחומו של החלק החיצון של השפוד, אינו מועיל גוף הפסח להגן עליו.

שנינו במשנה: ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו, דברי רבי יוסי הגלילי, רבי עקיבא אומר, כמין בישול הוא זה, אלא תולין חוצה לו:

תניא: כשם שנחלקו רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא כיצד צולה הוא את כרעיו ובני מעיו, כך נחלקו בו רבי ישמעאל ורבי טרפון.

דעת רבי ישמעאל: נותן הוא את הכרעיים ואת בני המעיים לתוך הפסח, כדעת רבי יוסי הגלילי.

ולפיכך רבי ישמעאל קוריהו "תוך תוך", כלומר, שנשמע קול רתיחתן ובישולן של הכרעיים ובני המעיים בתוך הפסח, כקול של דבר המתבשל בסיר, שמשמיע קול הנשמע כמו "תוך תוך". [נתבאר על פי גירסתנו וכלישנא קמא דרש"י, וראה בהערה (4) גירסתו וביאורו השני של רש"י].

דעת רבי טרפון: תחובין הכרעיים ובני המעיים בשפוד, למעלה מפיו וראשו של הטלה [קודם שהופכן בשעת צליה], ונראין הן ככובע על ראשו של הפסח.

ולפיכך רבי טרפון קוריהו "גדי מקולם",

4. ופירשו רבי קלונימוס: שממלא "תוכו" של פסח בכרעים וקרבים, ונראית בליטתם מ"חוץ" לפסח.

4. ברש"י כתב גירסא אחרת: "רבי ישמעאל קוריהו תכבר", לשון "תוך" ו"בר [חוץ]",

שהרי "כובע נחושת", מתרגמינן "קולסא דנחשא".⁽⁵⁾

תנו רבנן:

הקדמה:

תנן לעיל בפרק מקום שנהגו: מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים [בזמן הזה] אוכלין, מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין.

וטעם המנהג שלא לאכול צלי בליל פסח, מפני שהוא נראה כאוכל פסחים בחוץ [רש"י].

ולא אסרו חכמים לאכול צלי בלילי פסחים

אלא כשהוא צלוי כולו באופן שיתבאר, [על פי רש"י].⁽⁶⁾

איזהו גדי מקולס דאסור לאכול בלילי פסח בזמן הזה:⁽⁷⁾

כל שצלאו כולו כאחד!

אבל נחתך ממנו אבר, או שנשלק [נתבשל] ממנו אבר, אין זה גדי מקולס.⁽⁸⁾

ומניחה עתה הגמרא דהכי קאמר: אם נחתך ממנו אבר, אפילו אם צלאו לגדי ביחד עם האבר החתוך, אינו בכלל איסור גדי מקולס. וכן אם נחתך ממנו אבר ולא צלאו אלא

הוא בפירוש רבינו יהונתן מלוני"ל.

7. א. כתב הצ"ח לדקדק למה אמר "בזמן הזה", וכי אטו בזמן הבית היה מותר לאכול גדי מקולס חוץ לירושלים, ראה שם מה שתיריך בזה. ב. במנחת חינוך מצוה ז' תמה:

למה נקט איסורא דרבנן בזמן הזה, ולא נקט גדי מקולס בזמן הבית לענין מצות התורה בפסח גופא, וממילא שמעינן כל דלא הוי מקולס לענין מצוה אינו מקולס גם בזמן הזה לענין איסור, ולמה שבק הש"ס מצוה דאורייתא ונקט איסורא דרבנן.

ועיין רש"י פסחים נג א, ד"ה מקולס, ובביצה כב ב, ד"ה מקולס, נראה דוקא מקולס גמור אסור, דלא כמו שכתב המנחת חינוך דצלוי כולו כאחד אסור אפילו אינם תלויין המעיים בראשו ובצידו.

ובמאירי משמע קצת, שדין אחד למצות הפסח ולאיסור בזמן הזה, ושלא כדברי המנחת חינוך, ראה דבריו בתחילת ביאור הגמרא כאן.

8. א. זה שאמרו בברייתא שאם נחתך ממנו אבר אין זה גדי מקולס, אינו כולל כרעיו ובני מעיו,

5. דעת רש"י בפסחים נג א ד"ה מקולסין, שאין תולה אותן מעל הפסח, אלא בצידו, וכפי שכבר הוזכר לעיל בהערה (3), ומפרש לשון "מקולס": שהוא נקרא על שם כלי זיין שחוגר הלוחם בצידו, ואף שם הביא רש"י מקרא "כובע נחושת" והתרגום שהביא כאן.

וכנראה כוונת רש"י, שהכובע הוא אחד מכלי זיינו של הלוחם, וכל כלי הזיין נקראין "קולסא", וכאן הוא נקרא "מקולס" על שם החרב שחוגר הלוחם בצידו.

6. כתב על זה הצ"ח: הדברים תמוהין מאד, שבריתא זו לא קאי על אותן המקומות שנהגו שלא לאכול צלי, אלא אף במקום שנהגו לאכול צלי, מכל מקום גדי מקולס — שהוא צלוי כולו כאחד — אסור בכל מקום, ועל זה הוא שקאי הברייתא.

אמנם במאירי לעיל נג א, הביא שתי שיטות בזה:

שיטה אחת הסוברת ש"גדי מקולס" אינו תלוי במנהג ולכולי עלמא אסור; ובשם יש מפרשים כתב, שהמשנה שם שתלתה הדבר במנהג מיירי במקולס; וכתב המגיה שם, שכן

בישלו לגדי, אינו גדי מקולס, ומותר לאוכלו.

ולפיכך תמהינן: למה צריך לשנות "נשלק ממנו אבר"?

והרי, השתא יש לומר נחתך ממנו אבר וצלאו, דאף על גב דקא מטיי ליה בהדיה [אף שנצלה אותו אבר עם הגדי] אמרת: לא הוי גדי מקולס ומותר לאוכלו.

אם נחתך ממנו אבר ולא נצלה עמו, אלא נשלק, וכי מבעיא לך למימר שמותר לאוכלו?!

אמר מפרש רב שישת: מה שאמרו בברייתא "נשלק ממנו אבר" לא מיירי באבר שנחתך מן הפסח, כיון שאם חתכו, הרי כבר הותר בחיתוך עצמו.

אלא הברייתא מיירי: ששלקו לאחד האברים במחזור, וכל ההיתר הוא מפני שהוא שלוק ולא צלוי — כפסח.

אסור לאכול בשר שנתבשל בקדירה מפני דם שבו, אלא אם כן מלחוהו תחילה מליחה גמורה.

ואם בא לאוכלו לבשר כשהוא צלי, הרי זה מולחו מליחה קלה,^(8*) וצולוהו על גבי האש, שהאש מפלטת את הדם שבבשר.

אמר רבה: האי מולייתא [טלאים או תרנגולין שממלאים בשר בין הבשר שלהם לעצמות שלהם וצולין אותן כאחד] שריא, אפילו אם לא מלחוהו מליחה גמורה מתחילה, אלא מליחה קלה כמליחת הצלי.

אמר תמה ליה אביי: האיך מותר לאוכלו, והא הצלייה מפלטת את הדם הכנוס בבשר שמילאו בו את הטלה, וקא בלע הטלה על ידי חום הצלייה לדמא שנפלט מן הבשר?!

אמר ליה רבה לאביי: כבולעא כך פולטה, כשם שאותו דם — שיצא מן הבשר הכנוס בטלה — נבלע בתוך הטלה, כך הוא נפלט ממנו על ידי הצליה. כשם שחום האש מפליט את הדם שהיה בו, ולא נבלע בו ממקום אחר.⁽⁹⁾

ומפרשינן: נימא מסייע ליה לרבה ממשנתנו:

נותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו של הפסח, וצולה אותן כאחת.

שהרי אלו אף בקרבן פסח עצמו חותכן תחילה, ראה צל"ח ד"ה השתא.

ב. לענין קרבן פסח גופיה אם נחתך ממנו אבר, כתבו בתוספות בד"ה נחתך שאינו נפסל בכך; אבל מרש"י שהביאו התוספות בסוף דבריהם נראה שהוא סובר שהוא פסול [מנחת חינוך מצוה ז].

ובמאירי בתחילת ביאור הגמרא, כתב, "וכן בירושלים שמצותו בכך, צריך שיזהר שלא יחתך ממנו אבר ואע"פ שהוא צולוהו מצד אחר, ושלא ישלק ממנו אבר ואם עשה כן הרי ביטל מצות

עשה של אכילת הפסח, ומכל מקום אין בו כרת, שלא נאמר כרת בפסח אלא במניעת שחיטתו, אבל אכילתו אינה אלא מצות עשה בלבד".
ובמנחת חינוך מצוה ז כתב, שמדברי הרמב"ם נראה שאינו מעכב.

*8. כן היא דעת רש"י; אבל הרבה ראשונים חלקו עליו, וסבירא להו דצלי לא בעי מליחה כלל.

9. במאירי לקמן בעמוד ב גבי לב, מבואר,

היינו: כשנתלה הפסח בתנור, ופי בית שחיטתו למטה, הרי הדם — שבכרעיים ובבני המעיים שנתנו בתוכו — אינו נבלע בפסח, אלא יוצא דרך חלל הצואר ושותר דרך בית השחיטה, ולפיכך הוא שמותר לעשות כן, ולא משום דאמרינן כבולעו כך פולטו.

נימא מסייע ליה לרבה דאמר: כבולעו כך פולטו, ממשנה במסכת חולין:

דתנן: **הלב**, מתוך שיש בו דם כנוס, שמתקבץ בתוכו בשעת שחיטה כיון שהבהמה מתאנחת אז, והלב מושך מן הדם שחוצה לו ומתמלא הימנו, אין דם זה יוצא מן הלב לא על ידי מליחה כשאר בשר, ולא על ידי צלי [על פי מאירי].

ולפיכך: **קורעו** קודם בישולו [היינו צלייתו, כדמפרש ואזיל], **ומוציא את דמו**.

והרי **מאי טעמא** שריא, ולא חיישינן שיבלע הפסח — על ידי חום הצלייה — מן הדם שבבשר הכרעיים ובני המעיים שהכניסו בתוכו?

לאו, משום דאמרינן: כבולעו כך פולטו, שנפלט מן הפסח אף אותו דם שנבלע בו מן הבשר שנתנו בתוכו. והיינו כרבה שהתיר מולייתא?! (10)

אמרי דחו בני הישיבה: ממשנתנו אין להוכיח שהצליה פולטת אף את הדם שנבלע בו מבחוץ.

כי מה שאין אנו חוששין לדם הנבלע בפסח מן הבשר שנתנו בתוכו, **שאני התם, כיון דאיכא בית השחיטה דמחלחל שהוא חלול**,

טו-ב **מידב דייבי** [זב לו הדם].

הפליטה, לכולי עלמא אינה פולטת דם הבלוע בה ממקום אחר.

10. מה שאנו מוכיחים מדברי רבי יוסי הגלילי שאין הלכה כמותו אלא כרבי עקיבא שתולה אותן מחוץ לפסח, היינו משום דרבי עקיבא לא פליג עליה מחמת איסור הדם, אלא מפני ש"כמין בישול הוא זה" ואסור רק בפסח שצריך להיות צלוי ולא מבושל, אבל משום דם לא היה אוסר.

ואמנם לדעת הצ"ח שהובא לעיל בהערה (3), שטעמו של רבי עקיבא הוא באמת מפני הדם הנפלט מן הכרעיים ובני המעיים, לכאורה צריך עיון מאי מייתי מרבי יוסי הגלילי, והרי רבי עקיבא שהלכה כמותו סובר שבאמת אסור מפני הדם, ואדרבה הוי סיעתא לאביי? ! וראה בצל"ח מה שביאר בזה לפי שיטתו.

דכשם דפליגי אמוראי אם אמרינן כבולעו כך פולטו על ידי צלייה, כך פליגי אם אומרים על ידי מליחה.

ומשמע שם במאירי, דלמאן דלא סבירא ליה כבולעו כך פולטו, אין הדם יוצא במליחה ראשונה, אבל במליחה שניה יוצא.

וביאור דבריו: שלדעת הסובר שאין הצלייה פולטת את הנבלע בה ממקום אחר, הוא משום שהצלייה או המליחה היא זו שמבלעת את הדם, ולפיכך סבירא ליה שאינה פולטת בו זמנית; אבל משמלחה מליחה שניה, כשם שפולטת היא דם שלה, כך פולטת היא דם הנבלע בה ממקום אחר.

אך ברא"ש במסכת חולין פרק ז סימן יג, מבוואר בהיפוך, שאף למאן דאמר כבולעו כך פולטו, אינה פולטת אלא דם שנבלע בה בשעת הפליטה, אבל אם נבלע בה דם אחר שלא בשעת